

УДК 316.3(4):070«185»

Любов Шара

ЄВРЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА В УМОВАХ МОДЕРНОГО СВІТУ: РОЗДУМИ НА ШПАЛЬТАХ «ЄВРЕЙСЬКОГО ОБОЗРЕННЯ» (1884 р.)

DOI: 10.58407/litopis.230410

© Л. Шара, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4718>

Мета статті – розкрити ключові теми єврейської публіцистики, оприлюдненої на сторінках науково-літературного журналу «Єврейское обозрение» (1884 р.). **Методи** дослідження корелюються з означеною метою, є загальнонауковими (аналіз, синтез, індукція) та спеціально-історичними (історико-генетичний, історико-порівняльний). **Наукова новизна** розвідки зумовлена потребою актуалізувати проблему «розмивання» традиційного світу єврейства в умовах модерного часу.

Висновки. Модерні перетворення другої половини XIX ст. суттєво позначилися на світосприйнятті й традиційному способі життєдіяльності єврейської спільноти. На шпальтах науково-популярного журналу «Єврейское обозрение» публіцистами були частково візуалізовані інноваційні моменти, якими «розмивалися» обшири традиційного світу єврейства. Аргументовано показано взаємообумовленість підвищення загального рівня грамотності єврейського населення, поширення просвітництва та національного відродження, інтересу до власної історії й культури. Наголошено на умотивованості появи літературно-історичного дискурсу про єврейство як націю, а не релігійну конгрегацію «Мойсеевого закону» та аргументовано безпідставність теорії про «шкідливість» навчання у загальноосвітніх закладах.

Базовими чинниками проти акультурації єврейства публіцисти визнавали сталі традиції та іудаїзм. Задля поглиблення етнічної ідентичності пропонували просвітництво, популяризацію самобутності релігійно-обрядового життя єврейської громади, її історичної та літературної спадщини.

Ключові слова: «Єврейское обозрение», модерний час, єврейська спільнота, національне відродження, етнічна ідентифікація, культурна асиміляція.

Модерні перетворення в політичній або соціально-економічній формаціях та кардинальні зрушення у світосприйнятті соціуму взаємодетерміновані. Доказом цього є ліберальні реформи 60–70-х рр. XIX ст. на теренах Російської імперії, актуалізовані не лише провальною Східною кампанією, але й активністю громадськості, інтелектуальних кіл, які наполегливо «стукали у двері самодержавства».

Зміни торкнулися практично всіх царин життєдіяльності країни, хоча із відчутним запізненням, почасти, будучи обмеженими й половинчастими, однак обумовили помітне її оновлення. Завершився промисловий переворот, відкривши шлях для становлення індустріального суспільства, вирішувалися проблеми соціальної сфери (виникла розгалужена мережа навчальних закладів, громадської опіки, послідовність в організації медичного обслуговування населення), модернізувався міський простір (упорядковувалися транспортні комунікації, відбувалася електрифікація, запроваджувалося централізоване водопостачання, каналізація та багато іншого).

У контексті цих процесів розпочалися трансформування й у доволі консервативному середовищі єврейської спільноти, зосередженої, переважно, на теренах Наддніпрянської України. На підставі указів, датованих 1791, 1829 і 1835 рр., територія компактного мешкання євреїв проіснувала до 1917 р., охоплюючи вісім українських губерній: Волинську, Подільську, Київську (крім Києва), Чернігівську, Полтавську (крім козацьких і дер-

жавних сіл), Катеринославську, Херсонську (крім Миколаєва), Таврійську (крім Севастополя)¹. Відтак, з огляду на історичні обставини й законодавчо окреслену «смуту осілости», євреї посідали лідируючі позиції поряд із українцями та росіянами. Наприкінці XIX ст. число містян-євреїв, проживаючих на лівому березі Дніпра (йдеться про Чернігівську, Полтавську, Харківську, Катеринославську та материкову частину Таврійської губерній), сягало 295,5 тис. осіб або 18,6% від загалу жителів².

Через тринадцять років, станом на 1910 р., абсолютні показники єврейської спільноти збільшилися в півтори рази, а у таких містах, як Пирятині, Городні, Сумах, Миргороді – у 1,5–1,8 разів. Загальне число містян-євреїв на лівому березі Дніпра становило 304,2 тис. осіб³. Показники їхньої питомої ваги випереджали загальноімперські: по Росії рівень урбанізованості євреїв складав 49,4%, а на лівобережжі – 62,6%⁴. Найчастіше єврейське населення проживало в містах і містечках Чернігівської, Полтавської та Катеринославської губерній, рідше – у Таврійській та Харківській⁵.

Переважною цариною занятості єврейської громади була торгівля – понад 40% від загалу (показники Всеросійського перепису 1897 р.), майже третина осіб – у промисловому виробництві, 5% – на державній службі та у «вільних професіях» (лікарі, юристи, літератори тощо), близько 5% – у приватних компаніях і наймитували, 3–4% – у сільському господарстві, решта – у невиробничій сфері, були служителями релігійного культу, військово-вслужбовцями чи особами «без певних занять», лави яких, до речі, часто поповнювали збанкрутілі торговці, посередники, орендарі⁶.

Незважаючи на компактність проживання, своєрідну етнічну замкнутість та конфесійні особливості, модерні процеси другої половини XIX ст. внесли відчутні корективи в світосприйняття єврейства, національну ідентичність, розуміння свого місця й ролі в світовій історії та культурі. Актуалізувалася нова тематика для суспільного обговорення, науковці й публіцисти поставили на порядок денний проблеми, зумовлені «розмиванням» традиційного світу єврейської спільноти. Свідченням цього є публікації на сторінках науково-літературного журналу «Еврейское обозрение», що видавався Г.М. Рабіновичем у Санкт-Петербурзі упродовж січня–липня 1884 р., редагувався відомим публіцистом Лемом Кантором. На шпальтах 7-ми номерів, а саме стільки вдалося надрукувати, були розміщені праці тогочасних письменників, науковців, публіцистів, громадських діячів, поміж яких віднаходимо імена Лева Леванди, Авраама Гаркаві, Лева Каценельсона, Михайла Моргуліса, Семена Фруга, Ернеста Ватсона, Самуїла Грузенберга, Германа Блюменфельда та інших⁷.

Розмірковуючи про становище єврейства у новочасних умовах, дописувачі журналу акцентували увагу на таких аспектах, як пробудження національної свідомості, сутність етнічної ідентичності та можливості культурної асиміляції євреїв через загальноосвітні навчальні заклади. Звернувшись до їхніх розвідок, можемо констатувати наступне. Аналізуючи процеси національного відродження, публіцисти одностайно вказували на його витoki в другій половині XIX ст., але називали різні причини. Зокрема, у розвідці Ф.Б. Геца «У чому ми особливо відстали», вміщеній у березневому номері «Еврейского обозрения», корінь «пробудження» єврейської інтелігенції вбачався в дискримінаційній політиці царату. «...як тільки розпочався лютий антисемітський рух, – читаємо в роздумах, – спрямований проти усіх євреїв – освічених і неосвічених, фанатично-марновірних і надзвичайно грамотних, потім відбулися погроми – усе це пробудило єврейську інтелігенцію». Прикметно, що автор характеризовав модерний час як «одну з тих криз, які трапляються раз на сторіччя», порівнюючи з «тяжкими періодами хрестових походів, вигнанням з Іспанії, гоніннями за доби “Хмельниччини”»⁸.

Подібні думки простежуємо й у роботі правознавця, публіциста та громадського діяча Михайла Моргуліса «Самозвільнення і самозречення». На його переконання, погроми 1880-х рр. стали «своєрідним стимулюючим фактором для пробудження національної сві-

¹ Боряк О.О. Україна, держава: євреї. *Енциклопедія історії України: Україна–Українці* / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2018. Кн. 1. 608 с. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>.

² Чорний Д. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. С. 79.

³ Там само. С. 80.

⁴ Там само. С. 81.

⁵ Там само. С. 83.

⁶ Боряк О.О. Україна, держава: євреї.

⁷ Еврейское обозрение. 1884. Январь–Июль. *Национальная электронная библиотека*. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

⁸ Гец Ф. В чем мы особенно отстали? *Еврейское обозрение*. 1884. Март. С. 74. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

домості»⁹. Натомість, Файвель Меер Бенцелович Гец, відомий письменник і публіцист, викладач єврейської історії, твердив про інакші чинники національного відродження. У його розумінні вагомим було, по-перше, підвищення рівня грамотності євреїв. Чим більше осіб здобували освіту, покращуючи власний соціальний статус, тим очевидніше виявлялася етнічна ідентичність. «У соціумі, – наголошував Ф.Б. Гец, – поширювалася думка про неможливість відчувати себе лише людиною, потрібно було відчувати себе євреєм»¹⁰. По-друге, значим для підвищення етнічної ідентичності було збереження й популяризація самотності релігійно-обрядового життя єврейської спільноти та уникнення змішаних шлюбів із представниками інших народів¹¹.

Суголосні міркування проглядаються й у відкритому листі скарбника Товариства з поширення освіти поміж євреїв Росії Леона Розенталя, прочитаного ним 5 лютого 1884 р. на засіданні Комітету товариства та оприлюдненого на сторінках «Єврейського обозрення»¹². Маємо пояснити, що Товариство подало 1860 р. з метою пробудження інтересу до знань та поширення їх серед єврейської спільноти в межах Російської імперії. Протягом 20-ти років його функціонування сформували мережу філій в Одесі, Катеринославі, Ковно та інших, фінансово допомагаючи здобути освіту талановитим малозабезпеченим юнакам, підтримуючи студентів, науковців, які досліджували єврейську історію, авторів науково-популярних книг на івриті, літераторів, субсидуючи єврейські періодичні видання, початкові навчальні заклади¹³.

Отож і Леон Мойсєвич, в унісон із Файвелем Гецом, вважав, що в умовах модерного часу нагальним завданням для єврейської громади є популяризація просвітництва в етнічному середовищі, заохочення до навчання молоді, активізація видання морально-релігійної та світської літератури. «У нинішній час, – стверджував він, – не шкодуючи сил і матеріальних засобів, не зволікати з урегулюванням наших громадських потреб і серед них на першому місці – потреба освіти»¹⁴. У його візії простежувалася пряма кореляція між моральними успіхами й соціально-економічним добробутом єврейської спільноти. Щоб досягти гармонії між ними, Л.М. Розенталь пропонував наступний алгоритм дій: відмовитися від індиферентного ставлення до суспільно-політичного становища євреїв, активізувати релігійну пропаганду, видання ґрунтовних праць «на засадах моралі та віри, щоби адепти зрозуміли: наша мета не руйнувати, а навпаки, відродити зруйноване, і тоді вони підтримають нас»¹⁵.

Дещо ширше міркував Ф.Б. Гец, наголошуючи на потребі стимулювати розвиток «єврейської науки, як єдиного чинника, здатного об'єднати євреїв різних країн і земель, різних партій». Для нього наука виступала своєрідним цементуючим початком усього, і від її долі, вважав, залежала доля усього єврейства¹⁶.

Як бачимо, наскрізною ниткою через канву роздумів проходить ідея просвітництва єврейської громади, що, апіорі, передбачає зацікавлення історією та культурою власного народу, зумовлюючи національне відродження. З огляду на це, дописувачі «Єврейського обозрення» одноставно вважали рушієм етнічного пробудження єврейства інтелігенцію. Утім, на думку М.Г. Моргуліса, вона чітко поляризована. Одна частина намагається розбурхати в народі самосвідомість і самозвільнення, збудувати оновлене єврейське суспільство, «скориставшись багатим матеріалом минулого, на фундаменті якого здійснити внутрішні перетворення». Інша – ратує за самозречення, шукає ідеали поза єврейством, «кидаючи в минувшину каміння, обираючи в сучасних поняттях релігії та моралі підмурки для нового життя й духовного оновлення єврейства»¹⁷. Незважаючи на такий дисонанс, вважав Михайло Григорович, тільки інтелектуальні кола здатні стимулювати відродження єврейського народу. Задля цього потрібно спрямувати їхню енергію на серйозну різносторонню роботу, щоб «покликати до життя народну самосвідомість, яка не суперечить принципам загальнолюдської моралі», та облаштувати територіальний центр із типовим устроєм життя на загальнолюдських засадах. Реалізація означеного уможливилася за

⁹ Моргуліс М. Самоосвобождение и самоотречение. *Єврейское обозрение*. 1884. Май. С. 3. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

¹⁰ Гец Ф. Что такое еврейство? *Єврейское обозрение*. 1884. Июль. С. 54. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

¹¹ Там само. С. 60.

¹² Розенталь Л. Открытое письмо члена-казначая Общества для распространения просвещения между евреями в России. *Єврейское обозрение*. 1884. Март. С. 183. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

¹³ Розенталь Л. Открытое письмо члена-казначая... С. 186–187; Общество для распространения просвещения между евреями в России. *EJWiki.org – Академическая Вики-энциклопедия по еврейским и израильским темам*. URL: <http://ejwiki.org/wiki>.

¹⁴ Розенталь Л. Открытое письмо члена-казначая... С. 188.

¹⁵ Там само. С. 191.

¹⁶ Гец Ф. Что такое еврейство? С. 81–82.

¹⁷ Моргуліс М. Самоосвобождение и самоотречение. С. 3.

допомогою «діяльного органу інтелігентних сил», що має неодмінно постати, на думку М.Г. Моргуліса, через загострення єврейського питання в Російській імперії та за кордоном. На підтвердження свої правоти публіцист вказував на «загальне збудження умів у сферах різних суспільних груп, повсюдне створення за кордоном товариств і братств, умотивованих на відродження єврейської науки і єврейства»¹⁸.

Звернімо увагу, що в роздумах М.Г. Моргуліса помітною є ідея про доцільність поєднання національного та загальнонародського. Лише такий синтез, вважав він, відповідав духу іудаїзму та мав стати головним дороговказом для «народних лідерів», тобто інтелігенції. Остання, з одного боку, мусила вдатися до кропіткої роботи в царині систематичного вивчення іудаїзму на основі релігійних джерел та історичних пам'яток, розкриття їхньої сутності й активної популяризації набутих знань поміж єврейства. З іншого – спрямувати свої зусилля на покращення економічного й правового становища свого народу. Прямим віддзеркаленням особистісної віри М.Г. Моргуліса в позиціоновані думки були його життя та діяльність – плідна наукова робота, адвокатська практика з питань захисту прав єврейського народу, ініціювання перегляду дискримінаційних імперських законів проти євреїв і заходів для поширення грамотності в їхньому середовищі¹⁹.

Автори дописів у «Єврейском обозрении» також розмірковували про причини низького рівню національної свідомості єврейства. Їхні корені вбачали в дискримінаційній політиці, здійснюваній протягом століть, відмові євреям в елементарних правах на існування²⁰. Від них постійно вимагали розчинитися в інших націях і, як результат, – систематична погорда призвела до того, що самі євреї, змирившись із цим, стали зневажати себе; запанувала теорія «Мойсеєвого закону»²¹.

Пояснимо, що йшлося про теорію, сформовану в Німеччині, згідно з якою євреї, залежно від місця проживання, вважалися представниками націй своїх співгромадян: або німці, або французи, відмінність лише конфесійного характеру – «Мойсеєв закон»²². «Поступово, – писав Файвель Гец, – відчуваючи зневагу, будучи обтяженими своїм становищем, євреї намагалися долучитися до німців, стати ними. Особливо до цього вдавалася інтелігенція, поміж якої усталилася думка, що освічена людина не може вважати себе євреєм; відбувалися масові навернення у християнську віру»²³. Відтак національне самоприпинення та боягузтво називалися головними причинами появи «Мойсеєвого закону», яким гальмувався перехід євреїв від усвідомлення своєї людської гідності до усвідомлення національної²⁴.

Імплементуючи в суспільну свідомість ідею про національне відродження єврейства, публіцисти намагалися дати чіткі пояснення «що таке нація» і «чи можна вважати євреїв окремою нацією»? Відповіді на це віднаходимо в роздумах Файвеля Геца «Що таке єврейство», в яких йшлося про сутність єврейства, його значення та місію. По суті, він прагнув не лише означити властиві риси народу, але й аргументовано заперечити безпідставність теорії: «євреї – не нація, а релігійна конгрегація “Мойсеєвого закону”». Її прибічники апелювали, по-перше, до факту втрати євреями політичної самостійності після вигнання з Палестини, яка перетворилася на турецьку провінцію, а євреї розвіялися по всьому світу й стали громадянами інших держав, по-друге, – до відсутності мови, яка зберіглася як літературна, але не була живою, розмовною²⁵.

Контраргументи Ф.Б. Геца зводилися до того, що Палестина, ставши турецьким володінням, не припинила бути «обітованною святою землею в очах усього єврейства, з якою пов'язані спогади славного минулого та світлі релігійно-національні надії». Мова змогла зберегти «живий» характер – це мова богослів'я, богослужіння, науки, поезії, періодики та літератури²⁶. І, прикметно, Файвель Меєр Бенцелович заперечував тезу про мову як визначальну ознаку нації. «Мова, – наголошував, – це характеристика більш зовнішня, ніж внутрішня, бо вона не впливає на розумовий розвиток народу, який нею користується. Російські дворяни з пелюшок вивчають французьку, активно нею розмовляють, але від цього не стають французами». Понад те, існують різноманітні мовні діалекти, наявність яких також ставить під сумнів твердження про мову як властиву рису етносу²⁷.

¹⁸ Моргуліс М. Самоосвобождение и самоотречение. С. 49.

¹⁹ Моргуліс Михайло Григорович. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

²⁰ Гец Ф. Что такое еврейство? С. 38.

²¹ Там само. С. 49.

²² Там само.

²³ Там само. С. 52.

²⁴ Там само. С. 54.

²⁵ Там само. С. 72.

²⁶ Там само. С. 85–86.

²⁷ Там само. С. 74.

Джерелами народності, у розумінні Ф.Б. Геца, є спільне походження та спільна історична доля, а її сутністю, змістом – сукупність особливостей, сил, здібностей та нахилів (фізіолого-психічні та розумово-моральні характеристики) певної групи людей, які відрізняються від інших однаковістю походження й історією. Метою національності, її місією є самобутня культура, і кожен народ зобов'язаний виконувати свою місію, незалежно від того, має він політичну самостійність, чи поневолений іншим етносом²⁸.

І ще одне важливе питання полемізувалося на шпальтах «Еврейского обозрения» – можливості культурної асиміляції євреїв через загальноосвітні навчальні заклади. Власне, публікації слугували своєрідною відповіддю на твердження ортодоксів про «шкідливість» навчання, від якого «усе зло: погроми, обмеження прав та інше – безпосередній результат освіти»²⁹. Вільний доступ євреїв до загальнодержавних закладів освіти розцінювався старшим поколінням як головна причина зневажливого ставлення єврейської молоді до національних і релігійних питань, рідної мови та літератури³⁰. Ф.Б. Гец так ретранслював думки традиційного світосприйняття єврейства: «вони (молодь – Л.Ш.) вивчають європейські мови, але не єврейську, знайомляться з історією та літературою різних народів, але не єврейського; вони лишаються чужими для усього єврейського й поняття не мають про сутність і значення єврейства, про його місію в царині світової культури». Як наслідок – такі євреї легко піддаються чужому впливу, стаючи своєрідними відступниками, не знаючи сутності іудейства, історії власного народу, не розуміючи його культурної ролі в історії людства.

Безпосередньо сам публіцист вважав, що у вказаних звинуваченнях є частка істини й денационалізацію називав базовою причиною «моральних хвороб» етноспільноти³¹. Їхне віддзеркалення простежував у спрямуванні зусиль «освічених євреїв на покращення матеріального становища власного народу»³². Вочевидь, для Ф.Б. Геца значимим був внутрішній, духовний світ, який переважав над зовнішнім, матеріальним. Нерозуміння «освіченими євреями» первинності невидимого світу над видимим пояснював як побічну дію виходу за межі «гетто» в широкому сенсі цього поняття. Взаємозбагачення культурними традиціями інших народів, імовірно, розцінював як «розмивання» національної ідентифікації³³.

Ще одну причину скептичного ставлення старшого покоління до навчання озвучив Леон Розенталь – бідність учителів похилого віку, над якими злорадствували: «бачите, які наслідки освіти». Однак твердив, що можна з легкістю виправити такий стан речей, переконавши ретроградів у зворотному. Задля цього Леон Мойсеевич пропонував стати на шлях взаємодії держави та національної меншини. Тобто, уряд мав усіляко заохочувати до навчання й пропагувати ідею взаємообумовленості рівня грамотності та матеріального статку, а єврейська спільнота – створити спеціальний фонд фінансової помочі пристарілим педагогам і профільні комітети, які би підвищували інтерес до просвітництва, актуалізували й проговорювали назрілі проблеми. Переконаливо звучала рекомендація Л.М. Розенталя залучити до пропагування грамотності тих осіб, які вивчилися, завдячуючи Товариству з поширення освіти поміж євреїв Росії³⁴.

Тотожність міркувань проглядається на сторінках липневого номера «Еврейского обозрения», у праці М.Г. Гершфельда «Школа і життя»³⁵. Автор досліджував проблему перспективності працевлаштування випускників учительських інститутів як привід для звинувачень у «недоцільності навчання». Він, як і Л.М. Розенталь, пропонував конкретні кроки, щоб зменшити число прибічників тези про «шкідливість освіти» єврейських дітей. Зокрема, необхідно примножити кількість єврейських училищ, куди могли б влаштуватися молоді учителі; оптимізувати витрати свічного збору з тим, щоб відкривати училища в економічно відсталих містах і містечках, де їх ніколи не було й мешканці апатично ставляться до поширення грамотності; запровадити посади євреїв-агентів, які би «аналізували потреби місцевих громад і допомагали вирішувати освітні питання, вказуючи на доцільність існування училищ у тій чи іншій громаді, розумілися на фінансових потребах навчальних закладів, запитах учительського контингенту, повністю завідували господарсько-адміністративними справами»³⁶. Усвідомивши зміни у місцевому врядуванні, М.Г. Гершфельд пропонував єврейським громадам співпрацювати з інституціями муніципального

²⁸ Гец Ф. Что такое еврейство? *Еврейское обозрение*. 1884. Июнь. С. 77.

²⁹ Гершфельд М. Школа и жизнь. *Еврейское обозрение*. 1884. Июль. С. 67. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_007498971/.

³⁰ Розенталь Л. Открытое письмо члена-казначая... С. 190.

³¹ Гец Ф. Что такое еврейство? *Еврейское обозрение*. 1884. Июнь. С. 79.

³² Там само. С. 75.

³³ Там само. С. 77.

³⁴ Розенталь Л. Открытое письмо члена-казначая... С. 194–195.

³⁵ Гершфельд М. Школа и жизнь. С. 65.

³⁶ Там само. С. 73, 76.

управління (земствами та міськими думами), які могли матеріально підтримати єврейські училища³⁷.

Отож дописувачі «Єврейського обозрення» заперечували тезу про «шкідливість» навчання, знаходили й пояснювали її причини та пропонували способи зменшення числа противників поширення грамотності поміж єврейства. Своєрідним захисником євреїв від культурної асиміляції вважали узвичаєні традиції та релігію. Підтвердження цього знаходимо в роздумах Файвеля Геца, який вказував на динамічну сутність культури, її постійний розвиток, через що згладжуються різкі відмінності між націями. Утім, висловлював переконання в неможливості повного знищення етнічної інакшості, бо культура показує природні межі народу та забезпечує його кращу організацію³⁸. Водночас цілісність нації підтримувала й релігія через розумово-морально-церковні способи, оберігаючи етнос від будь-якого посягання та послаблення³⁹. «Релігія, – писав він, – завдяки різноманітним приписам уберігає євреїв, які прагнуть зближення з іншими народами, від повної асиміляції; виступає сильнішим фактором, ніж спільна територія проживання й мова; релігія зберігає цілісність національного надбання, розвиває його і примножує». «У релігії та установлених звичаях євреїв, – зробив висновок Ф.Б. Гец, – знаходять підтримку й черпають внутрішні сили»⁴⁰.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що на світосприйнятті й традиційному способі життєдіяльності єврейської спільноти суттєво позначилися модерні перетворення другої половини XIX ст. На шпальтах науково-популярного журналу «Єврейское обозрение» публіцистами були частково візуалізовані інноваційні моменти, якими «розмивалися» обшари традиційного світу єврейства. Аргументовано показано взаємообумовленість підвищення загального рівня грамотності єврейського населення, поширення просвітництва та національного відродження, інтересу до власної історії й культури. Наголошено на умовності появи літературно-історичного дискурсу про єврейство як націю, а не релігійну конгрегацію «Мойсеєвого закону» та безпідставності теорії про «шкідливість» навчання у загальноосвітніх закладах. Базовими чинниками проти акультурації визнавалися сталі традиції та іудаїзм.

Окресленими аспектами не вичерпується вивчення переформатувань традиційного світу єврейства. У перспективі можуть стати актуальними для дослідження такі проблеми, як модернізація вузькоутилітарної освіти, зовнішнього простору проживання етнічної меншини, контрверсійність традиційної тенденції до ізоляції єврейського соціуму та новоючасної тенденції до асиміляції тощо.

References

Chornyĭ, D. Po livyi bik Dnipra: problemy modernizatsii mist Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.) [On the left side of the Dnipro: problems of modernization of Ukrainian cities (the late 19th – the early 20th c.)]. Kharkiv, Ukraine.

Шара Любов Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Shara Liubov – candidate of historical sciences, associate professor of the department of the world history and international relations, T.H. Shevchenko National university «Chernihiv Collegium» (53 Hetmana Polubotka Str., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: Ljuba_che@ukr.net

THE JEWISH COMMUNITY IN CONDITIONS OF THE MODERN WORLD: REFLECTIONS IN THE COLUMNS OF «YEVREYSKOE OBOZRENIE» (1884)

The purpose of the article is to reveal the key themes of Jewish journalism published on the pages of the scientific and literary journal «Yevreyskoe obozrenie». **Research methods** are correlated with the stated goal, are general scientific (analysis, synthesis, induction) and special-historical (historical-genetic, historical-comparative). **The scientific novelty** of intelligence is due to the need to actualize the problem of «erosion» of the traditional world of Jewry in the conditions of modern times.

As a result of the research, we can make following **conclusions**. Modern transformations of the second half of the 19th c. significantly affected the worldview and traditional way of life of the Jewish community. In the columns of the popular scientific magazine «Yevreyskoe obozrenie» publicists partially visualized innovative moments that «blurred» the expanses of the traditional world of Jewishness. The interdependence

³⁷ Гершфельд М. Школа и жизнь. С. 77.

³⁸ Гец Ф. Что такое еврейство? *Єврейское обозрение*. 1884. Июнь. С. 78.

³⁹ Там само. С. 80.

⁴⁰ Там само. С. 84–85.

of raising the general level of literacy of the Jewish population, the spread of enlightenment and national revival, and interest in one's own history and culture is shown in an argumentative manner. The motivation for the appearance of the literary-historical discourse on Jewry as a nation, and not the religious congregation of the «Mosaic Law», is emphasized, and the groundlessness of the theory about the «harmfulness» of education in general educational institutions is pointed.

The publicists recognized stable traditions and Judaism as basic factors against the acculturation of Jewishness. In order to deepen ethnic identity, they proposed enlightenment, popularization of the identity of the religious and ritual life of the Jewish community, its historical and literary heritage.

Key words: «Yevreyskoe obozrenie», modern times, Jewish community, national revival, ethnic identification, cultural assimilation.

Дата подання: 3 липня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 10 вересня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шара, Л. Єврейська спільнота в умовах модерного світу: роздуми на шпальтах «Єврейського обозрения» (1884 р.). *Сіверянський літопис*. 2023. № 4. С. 121–127. DOI: 10.58407/litopis.230410.

Цитування за стандартом APA

Shara, L. (2023). Yevreiska spilnota v umovakh modernoho svitu: rozdumy na shpaltakh «Evreiskoho obozreniya» (1884 r.) [The Jewish community in conditions of the modern world: reflections in the columns of «Yevreyskoe obozrenie» (1884)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 121–127. DOI: 10.58407/litopis.230410.

